

Ur *Fjärde internationalen* (Göteborg) 4/1996

Ove Holmström undersöker varför kravet på arbetstidsförkortning som ett kampmedel mot arbetslösheten fått anslutning i exempelvis Tyskland, men inte i Sverige

Arbetslöshet & arbetstidsförkortning

av Ove Holmström

*Människan lever ständigt
i tiden mellan en bättre framtid
och den gamla goda tiden.*

Henrik Tikkanen 1924-1984 finländsk författare

Massarbetslösheten är vår tids stora problem. En rapport från International Labour Organisation (ILO) visar att närmare en miljard människor är arbetslösa eller undersysselsatta¹ Liknande beräkningar från FN pekar på att omkring 830 miljoner är direkt arbetslösa. Varför denna arbetslöshet?

Produktionen vi utför inbegriper tre element: Råvaror, arbete och kapital. Kapital är en ganska sen företeelse, bara några hundra år gammal. Det uppstod först som handelskapital; köpa billigt, sälja dyrt. Men by- och stadsmarknaderna kunde endast erbjuda vad bönder och hantverkare erbjöd. Förlagsverksamheten föddes och med den ett nytt befolkningskikt. De som fick råvaror av den kapitalistiske entreprenören och som levde på betalningen de fick när de lämnade produkter tillbaka. Men med den mekaniska vävstolen förändrades världen till vår tids system. Folk föstes ihop under ett tak, fabriken var här och med den lönearbetet.

Industrikapitalisten är således också en ny företeelse. Han som köper arbetarens arbetskraft men betalar för arbetstiden och därigenom kontrollerar arbetet. Resultatet vet vi. Lönearbetet har åtföljts av en oöverträffad produktivitetsökning. Arbetskraftens förmåga att omvandla naturen och fylla omgivningen med produkter är rent ut sagt häpnadsväckande.

Men i samma mån som mängden produkter ökar, ökar också svårigheten att realisera det arbete som är nedlagt i dem, eftersom detta kräver en ständigt växande konsumtion. Med andra ord: ju effektivare kapitalet suger ut arbetskraften desto svårare blir det att realisera vinsten. Här kommer det kapitalistiska systemets inneboende motsättning fram. I motsats till den enskilde kapitalistens uppfattning att hans arbetare står för en alltför hög lönekostnad, står hans önskan att alla andra kapitalisters arbetare ska vara just de välbetalda konsumenter som realiserar hans produktion.

Detta får fler följder, men jag nöjer mig med att påpeka en: När kapitalisten bokför arbetarens efterfrågan, hans lön, som förlust (och inte som en investering) då kan han bara ha en syn på arbetslöshet. Sänks arbetarnas lön till vad (den enskilde) kapitalisten är villig att betala, försvinner arbetslösheten.²

Vi har här den borgerliga ekonomins kärna. Relationen kapitalist och lönearbetare ses utifrån förhållandet kapital och arbete hos den enskilde kapitalisten, det vill säga nationalekonomin utgår inte ifrån vad som gynnar nationen utan ifrån vad som är bra för kapitalisten.

¹ Enligt ILO:s World Employment 1996/97 citerad i: *ArbetetNyheter*na 961126. Jämför med Förenta Nationernas UNICEF:s rapport (1996) som anger att barnarbetare i världen är 250 miljoner.

² I USA där arbetslösheten pressats ner med denna metod måste allt flera i det understa skiktet ha två jobb det vill säga arbeta omkring 12-16 timmar dagligen för att försörja sin familj. Man har nu kommit till den gräns då folk allt mer ser det som mer rationellt att bli kriminell. I dag sitter omkring två procent av USA:s arbetskraft i fängelse.

Keynes och arbetslöshetens orsaker

Det är således lätt, när vi befinner oss i en överproduktionskris, att dra slutsatsen att arbetslöshet beror på bristande efterfrågan. John Maynard Keynes var en av de ekonomer som formulerade ett svar på detta problem; arbetslösheten och dess samband med för låg konsumtion.³ Det nya med hans system var att det utgick ifrån det faktum att: 1) arbetare konsumerar en större andel av sin inkomstökning än vad kapitalet gör med sin. En omfördelning av nationalinkomsten från kapital till arbete ökar därför den totala efterfrågan, vilket i sin tur realiserar mervärdet, ökar vinsterna och leder till fler och större investeringar. Tillväxten ökar och arbetslösheten minskar. På samma sätt kommer 2) en överföring via skattsedeln från kapital till offentlig sektor att resultera i ökad efterfrågan och därmed ökad tillväxt.

Bägge dessa effekter utgår ifrån teorin att kapitalackumulationsprocessen först och främst begränsas av efterfrågan. Men Keynes ekonomiska teori har en än mera fundamental grundval. Den förutsätter att kapitalet är samarbetsvilligt och att kapitalisterna godtar en omfördelning från kapital till arbete – både genom löneökningar och ökade offentliga utgifter. Keynes teorier var således aldrig en kritik av den profitstyrda resursallokeringen utan gällde enbart att marknadskrafterna enväldigt tilläts styra nivån på landets produktion och sysselsättning. Den keynesianska modellen föreskrev följaktligen att klassarbetets grundvalar, de statliga interventionerna för att säkra efterfrågan, skulle formaliseras. I Sverige kom detta att kallas Saltsjöbadsandan.

Efterkrigstidens långa högkonjunktur, vars framgångar baserades på denna inhemska fördelningspolitik och en internationell expansion, sågs med keynesianska ögon som ekonomisk rationalitet. Och den gav arbetarrörelsens reformister legitimering för tilltron till kapitalismen. Välfärden var bevis nog. Den socialistiska och klassbaserade arbetarrörelsen trängdes tillbaka.⁴

Detta fick ideologiska följder: arbetarrörelsen som en klassbaserad organisation underordnades den keynesianska välfärdskapitalismen. Arbetarnas klassintresse kom att bli till ett särintresse bland andra särintressen. Politik kom att uppfattas som en strävan att via staten uppnå vissa fördelningsmässiga mål. En samstämmighet med den liberala uppfattningen om den privata äganderätten och det kapitalistiska produktionssättet som något ”utanför politiken” låg inbäddade i detta politiska samförstånd. Dessa idéer har ett starkt grepp över arbetarrörelsen och dess olika partier. Det faktum att keynesianismen och välfärdskapitalismen fungerade så bra och så länge har bara förstärkt ideologins grepp. Inställningen har präglats framför allt socialdemokratins fackliga gren och vänstern nästintill i sin helhet.⁵ Samtidigt är det just denna ideologi, eller rättare sagt brist på klassmedvetenhet, som gör arbetarrörelsen så förlamad inför angreppen från borgarklassen och kapitalet när dessa nu har sagt upp klassarbetet och lämnat keynesianismen. Det är denna kvardröjande samsyn och detta samförstånd i arbetarrörelseled som ökar kapitalets makt, för arbetarrörelsen kan inte finna några användbara motåtgärder mot hotet om investeringsstrejk när man själva definierat arbetarklassens intresse som rent fördelningsmässigt. Och politikens gränser definieras av vad som möjligt inom ramarna för en stat som respekterar kapitalackumulationens villkor.

³ Den brittiske ekonomen John Maynard Keynes (1883-1946) brukar betraktas som symbolen för en efterfrågestimulerande politik. Se till exempel Leif Drambo *Språnget mot friheten. En rekonstruktion av vår föreställning om arbete, ekonomi och samhällsförändring*. Stockholm: Liber, 1982, s. 59 ff. Se för en kortfattad översikt Roy Karlsson. ”Socialdemokratisk krispolitik och keynesianismen” i: *Fjärde Internationalen* nr 1-2/1996. (Göteborg).

⁴ Naturligtvis fanns det materiella och sociala skäl för att utvecklingen tog den väg den tog, det vill säga historien kan inte reduceras till ledarskapets strategiska val.

⁵ Se till exempel *Finns det en annan väg ur krisen? Nio kritiska röster om krisens orsaker och möjliga lösningar*. Stockholm: Röda Rummet, 1994.

Den nya situationen - Keynes död

Anhopningen av kapital eller ackumulationsprocessen begränsas alltid av efterfrågan och/eller utsugningsförhållanden (eller exploatering som det också kallas). I slutet på 60-talet och början av 70-talet ändrade kapitalet hållning.⁶ Nu var huvudproblemet att ackumulationsprocessen i första hand begränsades av utsugningsförhållandena. Inom politiken/ideologin markeras detta av nyliberalismen och utbudspolitik

En del hävdar att återgången till detta förkeynesianska tänkande inte var oundvikligt. Men det mesta talar för att problemet för kapitalet i början på 70-talet inte var överproduktion utan tvärtom knapphet; mervärdesproduktionen – inte att realisera vinsten. Investeringskvoten sjönk i flertalet kapitalistiska ekonomier långt innan man kunde iaktta någon försvagning i den totala efterfrågan. Naturligtvis har det betydelse vilket som är det sanna förhållandet men det är ändå underordnat den reella verkligheten. Oavsett om skiftet var oundvikligt eller ej, så lever vi nu i en ny historisk situation. Det avgörande är att samförståndet, den fredliga samexistensen mellan kapital och arbete, är brutet.

Detta nya har även fackföreningsrörelsen insett. Metall skriver i en debattskrift: ”Samförstånds lösningar som tidigare bidrog till att bekämpa arbetslösheten existerar inte i dag. Nu används arbetslösheten som ett verktyg av arbetsgivarna för att urholka arbetsrätt och sänka lönerna.”⁷

Men man vacklar mellan att å ena sidan se åtstramningspolitiken som orsaken till krisen, samtidigt som man tar upp lönekostnadsutvecklingen i förhållande till de viktigaste konkurrentländerna som ett av huvudproblemen för att bekämpa arbetslösheten. Metall och stora delar av LO, inte minst 1996 års LO-kongressbeslut om lönepolitiken, är klara steg mot att fullt ut acceptera kapitalets arbetslöshetssyn.

När nu LO gör politiska utspel, såsom Bertil Jonsson med flera nyligen, om låga lönelöft för att inte driva upp inflationen, så kan detta ses som en ren underkastelse för en nyliberal arbetslöshetspolitik, men det kan lika gärna ses som en klassamarbetsinvt för att genom lönepolitisk åtstramning jämna vägen för en i övrigt mer expansiv ekonomisk politik.⁸

Klart är dock att nyliberalismen börjat få fotfäste även inom arbetarrörelsens fackliga gren. Orsaken till denna vacklan, eller snarare till att den är oundviklig, är själva keynesianismens grundbult. Folkhemstanken ger inget utrymme för en klasspolitik.

I kampen på 1920- och 30-talet om huruvida socialdemokratien var ett klassparti och huruvida fackföreningsrörelsen skulle vara underordnad partiet eller ej gick segern som bekant till Per-Albin Hanssons klassamarbetsfalang.⁹ En forskare har uttryckt den svenska utvecklingen så här:

⁶ Se till exempel Walter Korpis artikel ”Riksdagsvalet 1991” där han säger ”...ekonomiskt starka intressegrupper i västländerna kom att se den fulla sysselsättningen som huvudorsak till andra allvarliga problem, främst en stigande inflationstakt nedpressade företagsvinster och allt starkare löntagarorganisationer” i: *Sociologisk Forskning* nr 1/1993. (Stockholm) och av honom angivna källor.

⁷ *Debatt i Metall*. Ett arbetsmaterial för en facklig strategi kring tre huvudfrågor. På uppdrag ...Stig Marklund med flera Stockholm: Metallindustriarbetarförbundet, 1996.

⁸ Se debattartikeln ”Lönebildningen måste stramas upp” av LO-ordf. Bertil Jonsson och förbundsordf. Ove Bengtsberg (Byggnads), Kenth Pettersson (Handels), Göran Johnsson (Metall) och Ylva Thörn (Kommunal) i Dagens Nyheter 970102. Det kom två slags kommentarer till den. Marknadsliberalernas som förfäktar underkastelsetesen, se ledaren ”Ny lönebildning kan ge fler jobb” i *Göteborgs-Posten* 970103, medan ledaren ”Lönepolitiken måste reformeras” i *Aftonbladet* 970103 förfäktar idén om att LO och regeringen nu ser en möjlighet att få med sig arbetsgivarna i en mer expansiv ekonomisk politik som skapar efterfrågan och tillväxt.

⁹ Bengt Schüllerqvist. *Från kosackval till kohandel*. SAP:s väg till makten 1928-33. Stockholm: Tiden, 1992.

.. Bernstein hade på ett föga övertygande sätt hävdad att tyska SPD var 'folkets' parti; för de nordiska socialdemokraterna stämde det bättre. De lyckades i mer etniskt homogena samhällen att smälta samman klasserna i ett folk – som i det svenska slagordet 'folkhem' eller det norska 'folkets trygghet'. Deras 'sociala medborgarskap' byggde på föreställningen om att sysselsättningen, pensionerna, sjukvården och bostadsförsörjningen skulle vara 'universella' – i praktiken nationella. Under åren kring det andra världskriget tillägnade de sig känslor av klassöverskridande nationell solidaritet, som annars var karakteristiska för konservatismen, och förstärkte dem med konkreta sociala program”.¹⁰

I dag står arbetarrörelsen i Sverige därför helt utan ett politiskt alternativ till den borgerliga nyliberalismen och utbudsekonomin, vilket i klartext är att det är utsagningsförhållandena som begränsar kapitalets ackumulationsprocess. Eller sagt än mer oförblommerat: sänk lönerna, öka arbetstiden och arbetsintensiteten.

Den svenska arbetarklassens största problem – dess subjektiva problem – är att arbetarrörelsens strategi uteslutande har baserats på ett samförstånd mellan kapital och arbete. Striden mellan socialdemokratiens traditionalister (keynesianer) och förnyare (kanslihus-högern) är inte, som många tycks tro, en strid mellan vänster och höger inom arbetarrörelsen. Det är förnyarna som är de sanna, de verkliga traditionalisterna, det vill säga de har insett att klassarbetet var förutsättningen för keynesianismens välfärds kapitalism.¹¹ ”Traditionalisterna” kommer därför att förlora eftersom de inte har någon lösning som grundar sig på dagens sociala styrkeförhållanden.

Traditionalisterna är inte mer vänster än förnyarna även om vänstern utanför socialdemokratin önskar att så vore. Traditionalisterna och förnyarna är tvärtom i grunden samma andas barn. Folkhemmet var och är klassarbetets strategi.

Vad är klasspolitik?

Det objektiva huvudproblemet för arbetarrörelsen under utbudsekonomin är att produktiviteten ökar fortare än efterfrågan. Produktiviteten i svensk industri har ökat med 30 procent under 90-talet.¹² Tre personer gör nu vad fyra klarade av att göra 1990. Detta har lett till massarbetslöshet.

Arbetslösheten är med andra ord inte orsaken till problemen utan tvärtom en följd av den krisbekämpning som en ökad konkurrenskraft innebär. Och att stärka konkurrenskraften är ju just den politik arbetarrörelsen valt, i hopp om att på nytt få till stånd ett klassarbete.

LO-kongressens lönepolitiska resolution är inget annat än en sådan invit till kapitalet. Men problemet med klassarbetet är att de åtgärder som arbetarrörelsen i dag vidtar för att återskapa förutsättningarna för en välfärds kapitalism, i själva verket bidrar till att försvaga rörelsen och därmed minskar möjligheterna till en traditionell välfärds kapitalism.

Arbetslösheten kan i dag inte få sin lösning inom klassarbetets ramar, vilket inte betyder att frågan är inte går att lösa. Till skillnad från alla olika varianter av keynesiansk efterfrågestimulans, såsom utbyggnad av den offentliga sektorn, underbalansering av budgetar, utbildning etc, så förutsätter inte en politik för en arbetstidsförkortning klassarbete.

¹⁰ Michael Mann. ”Varför har de europeiska arbetarrörelserna utvecklats så olika” i: *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* nr 67-68 (1996) (Lund).

¹¹ Den svenska modellen, det vill säga P-A Hanssons folkhemspolitik, baserades på samarbete med bönderna i det dåtida Bondeförbundet. Se Bengt Schüllerqvist. Från kosack...

¹² Se exempelvis Jan Enqvist ”Dags vika halva dagen åt jobbet?” i: *Arbetsmiljö* nr 3/96 (Stockholm) där han också redogör för produktivitetsökningen sedan '800-talet.

I Sverige har arbetstidsförkortning traditionellt inte setts som ett medel att minska arbetslösheten, inte ens av dem som drivit frågan som till exempel det socialdemokratiska kvinnoförbundet.¹³ Undantag och av sent datum är Metall som i förra avtalsrörelsen 1995 fick igenom en marginell arbetstidsförkortning – 24 minuter i veckan. Tillsammans med diskussionen om minskad övertid kan detta ses som en omsvängning av politiken. Men LO-kongressen 1996, där det slogs fast att arbetstidsförkortningen även fortsättningsvis ska ses som en social reform, var i så fall ett stort bakslag.¹⁴ Motiveringen följde den traditionella synen; vänta tills vi har råd.

Som väntat var Kommunalarbetarförbundet de verkliga bromsklossarna till en arbetstidsförkortning.¹⁵ Skälen är inte svåra att förstå. Efterkrigstidens välfärdsutbyggnad har löpt parallellt med Kommunals tillväxt. Ledningen sitter fast i den keynesianska samhällssynen på en efterfrågestimulans genom statliga interventioner.¹⁶ Och en mycket stor andel av kommunalarna jobbar redan i praktiken sextimmarsdag (vikariat och deltider). Att diskussionen om arbetstidsförkortning ofta inbegripit lönesänkningar har säkert också bidragit till skepsisen. Men den subjektiva huvudorsaken är trots allt en förvirrad förhoppning om att guldåldern ska komma tillbaka – om nu bara regeringen får en chans att ”sanera ekonomin och få ner räntorna”.

Arbetstidsförkortning i Tyskland

Regeringsinnehav är inte, som när det gäller välfärdskapitalismen, en förutsättning för en framgångsrik kamp för en arbetstidsförkortning. Det främsta exemplet härvidlag är metallarbetar- och tjänstemannaförbundet *Industrie Gewerkschaft-Metall* (IG-Metall) i Tyskland som under de senaste tio åren, trots att högern under hela perioden innehaft regeringsmakten lyckats förkorta arbetstiden från 40 till 35 timmar, vilket lett till att flera hundratusen nya jobb skapats eller räddats.¹⁷

Även i Tyskland har man under huvuddelen av efterkrigstiden sett arbetstidsförkortningen som en social reform. I IG-Metalls medlemstidning från 1952 kunde man läsa: ”Klarhet måste råda över att kraven på arbetstidsförkortning ned till 40 timmar inte är ett resultat av ett växande sysselsättningsproblem i en hotfull kris.” Även i början av 70-talet argumenterade man från IG-Metalls sida kring arbetstidsförkortning utifrån intensiteten i arbetet och som ett led i att humanisera det. Det var först i slutet på 70-talet, då den strukturella krisen inom främst stålindustrin började resultera i allt högre arbetslöshet, som man började formulera arbetstidsförkortningen som ett svar på arbetslösheten.

¹³ Se *Den nödvändiga sextimmarsdagen. Ett mötesmaterial*. Stockholm: Socialdemokratiska kvinnoförbundet, 1986.

¹⁴ *Rättviseutredningens rapport till LO:s 23:e ordinarie kongress 7-12 september 1996*. Stockholm: LO, 1996 sid 225 ff. Kongressen beslöt i enlighet med rapporten.

¹⁵ *Kommunalnytt* nr 10/96 (Stockholm)

¹⁶ Efter 1996 års LO-kongress har den nya förbundsordföranden Ylva Thörn börjat skicka nya signaler. Se ”Vi är inga nej-sägare” där hon säger ”... men Kommunal i Sverige väljer en annan profil” vilket kommenteras med ”...gjorde s-kvinnorna förvånade och besvikna när Kommunal inte ville ställa sig bakom kravet om att 100 000 arbetslösa kvinnor skulle få jobben tillbaka i kommuner, landsting och staten” i: *Kommunalarbetaren* 20/96 (Stockholm) eller än tydligare i intervjun ”Kommunals ordförande sticker gärna ut hakan” där hon menar ”...gjort en bedömning att den offentliga sektorn troligen inte kan växa utan facket måste börja tänka i nya banor för att klara sina medlemmar. Om valet är arbetslöshet är det kanske bättre att uppmuntra folk att starta personalkooperativ eller starta eget...” i: *Vänsterpress* nr 15/96 (Stockholm). Detta är tvärt emot förre förbundsordföranden Lillemor Arvidsson men helt i linje med ”förnyaren” riksdagsmannen Vidar Anderson.

¹⁷ Uppgifter om arbetstidsförkortningen i Tyskland och i andra länder har främst hämtats från Tommy Isidorsson. *Arbetstidsförkortning i internationell belysning. Förlopp, förklaringar och följder. Rapport skriven för Svenska Metallindustriarbetarförbundet*. Göteborg: Arbetsvetenskapliga kollegiet, 1994. Se också Roland Ekström. *35-timmarsstriden i Västtyskland. Metallkonflikten och dess följdverkningar*. Stockholm: Delegationen för arbetstidsfrågor, 1984.

Kravet på 35-timmarsvecka formulerades av IG-Metall först 1977. Kravet fick snabbt acceptans även i Tysklands landsorganisation *Deutsche Gewerkschaftsbund* (DGB), även om alla förbund inte tyckte att man måste ta ut arbetstidsförkortningen per dag. Det tog sedan nästan 20 år av hårda förhandlingar och strejker innan IG-Metall nådde fram till 35-timmarsveckan 1995. Från det man formulerade kravet 1977 tog det sju år innan man lyckades slå hål på 40-timmarsveckan. Det krävdes bland annat den största konflikten under hela efterkrigstiden. Konflikten varade i sju veckor och mer än en halv miljon arbetare var indragna. Strejken hade föregåtts av omfattande informations- och publicitetskampanjer, under parollen ”Förkortad arbetstid – säkrar jobben”. Landsorganisationen var alltså med i kampanjen för kortare arbetstid. De tyska socialdemokraterna i *Socialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) tog till sig arbetstids-förkortningskravet i mitten av 80-talet efter att först ha varit avvisande. Under hela perioden då SPD satt i regeringsställning 1967-83 genomfördes inga arbetstidsförkortningar, förutom den semesterförlängning som beslutats redan 1964. Även den fortsatta kampen sedan man lyckades nå 38,5-timmarsveckan 1984 har präglats av öppna konflikter, propagandakrig och hårda förhandlingar. Lönemässigt har man hela tiden slagits utifrån principen om kompensation för arbetstidsförkortningen. Ser man till hela perioden av arbetstidsförkortning 1984-95, så har lönerna stigit med 3,3-5,9 procent trots att arbetstiderna minskat från 40 till 35 timmar per vecka.

Konsekvenserna för sysselsättningen är självfallet omdiskuterade. Beräkningar av sysselsättningseffekten, det vill säga hur stor andel av arbetstidsförkortningen som resulterat i nya jobb, skiljer sig kraftigt åt både mellan olika områden och mellan vilka som gjort undersökningarna. Någonstans mellan 35 och 80 procents effekt har man kommit fram till. Lägst 35 procent, varav 14 procent i form av ökad övertid är det resultat arbetsgivarföreningen *Gesamtmetall* kommit fram till. IG-Metall och andra fackföreningar samt de flesta oberoende undersökningarna har kommit fram till ett resultat som pendlar kring 70-80 procent. I antal nya arbeten, vilket naturligtvis är svårt att beräkna på grund av den långa tidsperioden, så pekar undersökningarna på omkring 300 000 nya eller säkrade jobb. Oavsett de exakta siffrorna, så gäller att även det tyska kapitalet har erkänt att arbetstidsförkortningarna faktiskt gett nya jobb, något man senare insett var ett taktiskt misstag.

Kampen för arbetstidsförkortning har inte bara haft effekter på sysselsättningen. Arbetstidsformerna, den exakta åttatimmarsdagen och veckoarbetstiden har naggats i kanten, dels på grund av att kampen drivits förbunds- och avtalsområdesvis och dels för att de har påverkats av att arbetsgivarnas strategi har varit att kontra med en differentiering av arbetstiderna bland de anställda med olika arbetstider för olika yrkeskategorier. Än så länge har inte möjligheterna till flexibla arbetstidslösningar vid enskilda företag kunnat utnyttjas i den omfattning som *Gesamtmetall* önskat och IG-Metall befarat. Men hotet kvarstår: uppluckringen av normalarbetsdagen medför en ökad splittring inom arbetarklassen.

Kritikerna hävdar att en av arbetstidsförkortningens effekter är att jobben i ”den egna industrien” räddats genom ökad konkurrenskraft och att det finns en risk för att arbetstidsförkortningarna om de genomförs isolerat och nationellt främst exporterar arbetslösheten om inte den totala efterfrågan ökar. Vi är då tillbaka till kapitalismens eviga motsättning mellan utbudsekonomi och efterfrågestimulans. Men här finns ingen automatik utan utfallet för en arbetstidsförkortning bestäms liksom andra fackliga och politiska frågor av styrkeförhållandet mellan klasserna och av hur internationalistiskt den europeiska arbetarklassen förmår att tänka.

Från det tyska exemplet kan vi konstatera att en arbetstidsförkortning leder till ökad sysselsättning. Kampen har under lång tid förts av fackföreningarna under en borgerlig regering och krävt omfattande strejker och ett massivt informations- och propagandakrig. Och glöm inte att arbetsgivarna i Tyskland liksom i övriga Europa har dragit igång en offensiv för att uppluckra normalarbetsdagen och öka maskinernas driftstid. Men den offensiven beror inte främst på

arbetstidsförkortningen utan den har inletts för att återupprätta vinstkvoten. Arbetsgivarnas direkta svarsdrag mot arbetstidsförkortningen har varit att kompensera sig genom höjd produktivitet. IG-Metall har i förhandlingar hävdats att 50 procent av arbetstidsförkortningen har ätits upp av produktivitetsökningar. Men samtidigt har kampen enat klassen kring en självständig strategi mot arbetslösheten oberoende av statens välvilja och den borgerliga samförståndsideologi som präglade efterkrigstiden. Detta är den viktigaste konsekvensen och det verktyg som krävs för att lösa arbetarrörelsens förlamning under en postkeynesiansk era.

Arbetstidsförkortning i Finland och Danmark

I Finland började fackföreningsrörelsen driva kravet om arbetstidsförkortning redan 1981 men någon specificering skedde inte och kravet släpptes ganska snart. (Lägg märke till att Finland under 70-talet hade en av de högsta strejkkvoterna i Europa.¹⁸) Först fem år senare genomfördes en arbetstidsförkortning i samband med en inkomstpolitisk helhetsuppgörelse. Åren 1986-90 sänktes årsarbetstiden med totalt 100 timmar ned till 1 724 timmar per år. Räknar man om detta till veckoarbetstid hamnar man kring 38 timmars arbetsvecka. En stor del av den finska arbetstidsförkortningen har skett i form av lediga dagar, men inslaget av lokala anpassningar är stort.

I Danmark skedde inga arbetstidsförkortningar förrän 1986. Kravet om arbetstidsförkortning för att rädda jobben fördes dock fram av danska LO redan i samband med avtalsrörelsen 1982-83. Det blev dock den borgerliga regeringen Schlüter som tog första steget och lagstiftade om en förkortning från 40 till 39 timmar per vecka från och med december 1986. Bakgrunden var att de danska arbetarna i avtalsrörelsen 1984-85 krävt 35-timmarsvecka som ett led i kampen mot arbetslösheten och när det stod klart att man tänkte gå ut i konflikt för kraven, gick den borgerliga regeringen in med tvångslagstiftning och passade samtidigt på att lagstiftningsvägen sänka lönepåslagen med mer än hälften.¹⁹ Starten för den danska arbetstidsförkortningen var alltså den borgerliga högerpolitikens sätt att undertrycka en öppen konflikt och sänka lönepåslagen för de danska arbetarna. Den fortsatta arbetstidsförkortningen skedde genom att den danska

Verkstadsföreningen och danska Metall slöt förbundsavtal om arbetstidsförkortning från 39 till 37 timmar per vecka under en fyraårsperiod. Delvis är detta orsakat av att de danska arbetsgivarna ville undvika ett centralt avtal, vilket danska LO krävde.

Arbetstidsfrågan i Sverige

Det går naturligtvis inte att direkt översätta vare sig det tyska eller andra länders exempel på arbetstidsförkortning till svenska förhållanden. Nog för att likheterna mellan tysk och svensk industri i mångt och mycket är stora, detsamma gäller även de nordiska länderna, men skillnaderna är också av betydelse.²⁰ Om man jämför Sverige med Tyskland ser man att utvecklingen under efterkrigstiden varit likartad vad gäller service, jordbruk och industri. En stor skillnad är att andelen sysselsatta i industrin är 40 procent i Tyskland och bara 30 procent i Sverige. Förvärvsfrekvensen bland kvinnor är i Sverige 81 procent, alltså betydligt högre än

¹⁸ För skiftet i den finländska arbetsmarknaden se Timo Kauppinen. *The transformation of Finnish Labour Relations*. Helsinki: Ministry of Labour, 1994.

¹⁹ Se Hans Jörgen Vad. *Påskstrejkerne 1985. Ti dagar der rystede Schlüter*. Köbenhavn: Selskabet til forskning i arbejderbevaegelsens historie, 1995.

²⁰ Se Timo Kauppinen & Virpi Köykkä (red). *Arbetsmarknadssystem och det politiska systemet 2000. Framtid och historia i Finland och Sverige*. Helsingfors: Arbetsministeriet, 1991 och Bo Stråth. *The Organisation of Labour Markets. Modernity, Culture and Governance in Germany, Sweden, Britain, and Japan*. London: Routledge, 1996. Se också T. Isidorsson. *Varför arbetstiden inte förkortats i Sverige efter 1973*. Göteborg: Arbetsvetenskapliga kollegiet, 1992 (stencil).

Tysklands 57 procent.²¹ Förklaringen är den offentliga sektorns betydelse för svensk arbetsmarknad. Detta är också av största betydelse när det gäller frågan om arbetstidsförkortningar som ett sätt att möta arbetslösheten i Sverige.

Den svenska arbetarklassen är extremt uppdelad vad gäller kön och privat respektive offentlig sektor. Män arbetar inom privatindustri och varuproduktion och till den kopplad verksamhet och kvinnor jobbar inom service och då främst inom den offentliga sektorn. När den svenska öppna arbetslösheten sköt i höjden i början av 90-talet var det främst män inom byggnads och industri som blev arbetslösa.

I dag efter sex år av utbudsekonomi och dess effekter på den offentliga sektorn, är det kvinnoarbeitslösheten som skjutit i höjden. Från 1990 till 1996 har kvinnornas arbetslöshet, i procent av den kvinnliga arbetskraften, stigit från 1,6 procent till 8,8 procent. Arbetslösheten bland män beror i Sverige på utsugning och produktivitetsutveckling medan kvinnornas beror på budget- och finanspolitik. Dessutom jobbar 91 procent av männen heltid medan knappt 60 procent av kvinnorna gör det.

Tabell 1. Arbetstiden i metallindustri i Västeuropa 1994

Land	veckoarbets- tid i timmar	årsarbetstid i timmar	
Tyskland	36,0	1 584	
Danmark	37,0	1 678	
Belgien	37,0	1 724	
Finland	37,9	1 724	
Nederländerna	37,8	1 729	
Österrike	38,5	1 729	
Norge	37,5	1 736	
Frankrike	38,5	1 750	
Italien	38,5	1 759	
Storbritannien	39,0	1 787	
Spanien	39,4	1 793	
Sverige	40,0	1 808	
Luxemburg	40,0	1 824	
Schweiz	40,0	1 865	

Källa: Tommy Isidorsson Arbetstidsfrågan i internationell belysning. Förlopp, förklaringar och följder. Rapport skriven för Svenska Metallindustriarbetarförbundet. Göteborg: Arbetsvetenskapliga Kollegiet, 1994. sid. 9. Anmärkning: Arbetstiden gäller inom metallindustrin 1994. Se också hur semester och helgdagar inverkar på arbetstiden.

Tabell 2. Nettoårslön för industriarbetare i Västeuropa 1993 (SEK)

Land	Nettårslön	
Luxemburg	184 900	
Schweiz	182 500	
Belgien	145 200	
Tyskland	144 400	
Storbritannien	142 900	
Norge	142 100	
Österrike	134 800	
Nederländerna	132 000	
Italien	126 800	
Danmark	120 600	
Frankrike	114 600	

Källa: Undersökning utförd av Storbritanniens Arbetsmarknadsdepartement angående familjeförsörjande

²¹ Se bland annat "Diagram 1. Kvinnlig förvärvsfrekvens och offentlig sysselsättning i 19 OECD-länder" i Peter Antmans artikel "Ungdom och välfärdsstat. Gamla skillnader och nya klyftor" i: *TLM* nr 3-4/95. (under temat "Vänstern och framtiden").

Finland	108 500	industriarbetarens genomsnittsnettolön med hänsyn tagen till bidrag etc. för 1993, citerad i: Dagens Industri 10 februari 1995.
Sverige	106 500	
Spanien	104 200	

I Tyskland har IG-Metalls stora dominans inom fackföreningsrörelsen och i samhället i stort varit av betydelse, inte minst för att det har koncentrerat arbetslöshetsfrågan till industrin. Kvinnoarbetslöshet och offentlig sektor har spelat en underordnad roll. I Sverige är Kommunalarbetsförbundet det största förbundet och ett utpräglat kvinnoförbund.

En av svårigheterna i Sverige med att få enighet kring en arbetstidsförkortning som svar mot arbetslösheten finns att söka i det faktum att den största fackliga organisationen inte bara är ett barn av keynesianismen och den gamla svenska modellen – Kommunal är också en av dess ivrigaste försvarare. För många kvinnor i offentlig sektor är dessutom det främsta problemet att lönen inte räcker till. Det finns därmed en tveksamhet bland medlemmarna eftersom arbetstidsförkortningen i debatten oftast kopplats samman med motsvarande löneminskning.

Naturligtvis kan man se hela frågan som ett rent bokföringsproblem, a-kassekostnaderna ställs mot arbetstidsförkortningskostnaderna inom offentlig sektor.²² Men man får ha i minnet att arbetslösheten under första delen av 90-talet främst var ett manligt industriproblem och att det är först nu som arbetslösheten bland kvinnor lett till låglönekonkurrens.

En annan viktig skillnad mellan Tyskland och Sverige är förhållandet till socialdemokratin. I Sverige har fackföreningsrörelsen inte bara haft ett intimare samarbete med Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP) än vad den tyska fackföreningsrörelsen haft med SPD, utan SAP har också innehaft regeringsmakten under större delen av efterkrigstiden medan SPD har mestadels befunnit sig i parlamentarisk opposition.

Samtliga arbetstidsförkortningar i Sverige under efterkrigstiden har skett genom lagstiftning. Möjligheten att via en regeringspartner lagstiftningsvägen genomföra arbetstidsförkortningar har för den tyska fackföreningsrörelsen inte varit lika stor som i Sverige. Den tyska fackföreningsrörelsen har helt enkel i större utsträckning varit tvungen att förlita sig till den egna styrkan att avtalsvägen få till stånd en arbetstidsförkortning. Bindningen till den keynesianska politiken, som för svensk fackföreningsrörelse har varit själva ryggraden i strategin, är inte lika stark i Tyskland. Omläggningen från en keynesiansk efterfrågepolitik till utbudspolitik som den tyska konservativ-liberala regeringen genomförde 1983 gjorde det glasklart för den tyska fackföreningsrörelsen att någon hjälp från regeringen att bekämpa arbetslösheten inte var att vänta.

Den svenska fackföreningsrörelsen kastas fortfarande mellan hopp och förtvivlan vad gäller möjligheterna till att socialdemokratin i regeringsställning skulle vara till hjälp mot arbetslösheten. Förhoppningen om att socialdemokratin på något sätt skulle kunna föra en alternativ politik gentemot kapitalets krav på utbudspolitik är kanske det största subjektiva hindret för att klasskrav på arbetstidsförkortning kan formuleras. Ty även en stor del av vad som brukar kallas vänster, såsom Stig Malm, Göran Greider, Carl Hamilton och Johan Ehrenberg med flera, lever kvar i förhoppningen om att det finns ett ”förnuftigt” keynesianskt alternativ.²³

Det svar arbetarrörelsen kan och måste formulera mot arbetslösheten är varken en förnuftigare kapitalism eller någon utopisk socialism, utan konkreta krav som kan ena klassen och minska

²² Se Bo Rothstein i intervjun ”Subventionerade jobb löser arbetslösheten. Lösningen gratis anser statsvetare” i: *ArbetetNyheter* 961014.

²³ Det vill säga man kan spekulera i vad det skulle betyda i djupa arbetarrörelseled ifall dessa vänstermän förespråkade och agiterade för en arbetstidsförkortning.

splittringen. Kravet på förkortad arbetstid för att minska arbetslösheten är vare sig oproblematiskt eller enkelt, det är för övrigt inga krav. Men kravet har, när det utgår ifrån realiteten och inte utifrån hur den borde vara, förmågan att ena löntagarna och återge de svenska arbetarna tilltron till den egna styrkan.

Det manar till eftertanke menar jag att det tyska facket nu i höstas strejkade sig till att sjukpenningen ska vara kvar på 100 procents ersättning medan vi i Sverige har eftergivenheten som taktik. Ett av de bästa exemplen på detta är Olle Ludvigsson, ordförande för Volvo Verkstadsklubb (VVK) tillika ledamot av Metalls förbundsstyrelse, som kommenterar IG-Metalls slogan *Wer den keinen Vinger gibt, verliert seine Faust* ("ger du lillfingret åt fan så tar han hela handen") som användes vid försvaret av sjukpenningen med *Ich babe keine Angst, einen Vinger zu geben* (jag är inte rädd för att ge bort ett finger). Något som svenska arbetare bittert har fått känna av de senaste åren. Eller Peter Schubert också ledamot av VVK:s styrelse som i samma tyska intervju säger *Wir gehen nicht auf die Strasse, wir reden mit der Partei und dem Minister* (vi går inte ut på gatan, vi pratar med partiet och ministern).²⁴

Vi behöver inte heller vara oroliga över vad kapitalet vill och nödgas till för att återupprätta den samlade vinstkvoten. "Vi har nu en partiell frihet i regleringen av arbetet. Men vi behöver en total. Vi behöver tillfälliga anställningskontrakt och 24-timmarsfabriker", som den verkställande direktören för den engelska storkoncernen John Brown sa för tolv år sedan. Och vi är där nu. Det pågår en samordnad operation i EU-länderna för att attackera den så kallade strukturella stelheten på arbetsmarknaden. Man vill uppenbarligen ha en annan relation på arbetsmarknaden.²⁵

Ove Holmström är metallare och arbetar på Volvo Lastvagnar Tuvefabriken i Göteborg. Han är fackligt förtroendevald till VVK-Grupp 34:s styrelse med ansvar för skyddet och informationsbladet LB-nytt.

Samtliga böcker och tidskrifter som det hänvisas till kan lånas via närmsta bibliotek med ett undantag. T. Isidorsson uppsats *Varför arbetstiden...* Den kan beställas från T. Isidorsson, Arbetsvetenskapliga kollegiet, Chalmers Teknikpark, 412 88 Göteborg. Tel 031-772 41 24, fax 031-82 02 08, e-post Tommy Isidorsson@history.gu.se

²⁴ Se Olle Ludvigsson och Peter Schubert i intervjun "Sozialabbau. Von den Schweden lernen" i: *Der Spiegel* nr 47/96. (Hamburg).

²⁵ Citerat från Mikael Nyberg. "Go'natt för 40-timmarsveckan. Med flexibla arbetstider utsträcks och förtätas lönearbetet" i: *Clarté* nr 3/1996. (Stockholm) Se också Kristina Håkansson & Tommy Isidorsson. *Flexibla tider. En studie av arbetstidsflexibilitet och andra flexibilitetsstrategier inom verkstadsindustrin*. Göteborg: Göteborgs universitet/ internationella arbetslivsstudier, 1997.